

УДК 378:37.091.321-047:005.342-053.5

ОЛЬГА МАКАРУК, викладачка кафедри філології, Коломийський
навчально-науковий інститут Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-2894-077X
olga.glovatska@ukr.net

ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

OLHA MAKARUK, Lecturer at the Department of Philology,
Kolomyia Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University, Ukraine

FORMATION OF ENTREPRENEURSHIP IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті актуалізовано необхідність формування у молодших школярів підприємливості як уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства й держави, як здатність до підприємницького ризику. Наголошено на життєзначущості цієї компетентності, необхідності її формування, починаючи з початкової школи. Унесено деякі уточнення щодо сутності і змісту поняття "підприємливість". Для термінологічної чіткості з'ясовано співвіднесеність понять "підприємливість" та "ініціативність". Підприємливість розглядається як життєва настанова, яку характеризують творче й інноваційне мислення, потреба в досягненнях і розумне управління. Підприємливість є особистісним утворенням, яке сприяє найбільш ефективній реалізації людини у практичній діяльності, а здобуті учнями в початковій школі знання й уміння з фінансової грамотності, що дозволяють вирішувати пізнавальні та

практичні завдання, є необхідним підґрунтям для подальшого розвитку економічної освіти і виховання дітей на наступних шаблях навчання.

Ключові слова: ініціативність, ключова компетентність, компетентнісне навчання, Нова українська школа, підприємливість, підприємницька компетентність, уроки з підприємницьким тлом.

Summary. The article highlights the need to form entrepreneurship in junior high school students as the ability to generate new ideas and initiatives and implement them in order to improve their own social status and well-being, and the development of society and the state; as the ability to take entrepreneurial risk. It is stated that the foundation for learning entrepreneurship is the formation and promotion of development, in particular in primary school students, entrepreneurship, ie the ability to implement ideas, which, accordingly, covers aspects such as creativity, drive for innovation and risk-taking, as well as the ability plan activities and implement them. Emphasis is placed on the project "Lessons with an entrepreneurial background", successfully

implemented by domestic teachers through the creative study of the Polish experience, which radically changes views on the learning process. In this project, the lesson ceases to be traditional information, and knowledge – "dead" information that can be reproduced at any time. It aims students to acquire knowledge independently, to use the acquired knowledge to create an original product.

Key words: initiative, key competence, competence training, New Ukrainian school, entrepreneurship, entrepreneurial competence, lessons with an entrepreneurial background.

Мета: розкрити теоретичні аспекти проблеми формування у молодших школярів підприємливості як ключової компетентності Нової української школи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні реалії реалізації освітянською спільнотою концептуальних вимог Нової української школи характеризуються творчими модернізаційними викликами, пов'язаними зі зміною місії педагога в контексті європейського професіоналізму зі збереженням кращих вітчизняних

ментальних характеристик, націленої на організацію компетентнісного навчання, формування всебічно розвиненої особистості як ініціативної, творчої, відповідальної. Це, вочевидь, актуалізує компетентнісну парадигму спрямування сучасної освіти загалом, формування підприємливості здобувачів початкової освіти зокрема як ключової компетентності Нової української школи.

Відповідно до Закону України "Про освіту" (2017) компетентнісний підхід ставить за мету формування нової генерації економічно грамотних, підприємливих громадян, відповідальних і конкурентоспроможних особистостей, інноваторів, здатних успішно діяти в динамічно й технологічно мінливому середовищі, приймати ефективні рішення.

Зауважимо, що серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти здобувач освіти, що проходять наскрізною лінією в навчальних предметах, Державним стандартом (2018) визначено підприємливість. Низкою міжнародних документів ("Ключові компетентності для навчання упродовж життя (Європейські орієнтири)", "Європейський акт про малий бізнес", "План дій з навчання підприємливості на період до 2020 року", "Новий план дій для Європи щодо розвитку навичок") декларується важливість навчання підприємливості як однієї з ключових компетентностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Науково вартісними у площині порушеної проблеми є розвідки, де аналізується підприємницька компетентність (Ю. Білова, Н. Морзе, Н. Балик, О. Проценко, С. Прищепа, М. Стрельніков та ін.) як інтегративне утворення, що виявляється у мотивованій здатності до творчого пошуку, реалізації нових ідей та дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті (Н. Морзе, Н. Балик), як складний, суперечливий, різнорівневий процес, що передбачає опанування особистістю

підприємницькими знаннями, становлення підприємницької поведінки за умови відповідного формування свідомості (О. Проценко).

Проблема формування підприємливості різноаспектно студіюється у наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних учених: Ю. Білова, Т. Бортнюк, Е. Бобинський, А. Гіб, Д. Куратко, Г. Назаренко, Н. Ротманова, М. Товкан, Р. Шиян, М. Паоло Бачигалупо (M. Vacigalupo), В. Гартнер (W. Gartner), П. Друкер (P. Drucker), Р. Кантільйон (R. Cantillon) та інших. Однак розуміння і вивчення підприємливості в Україні здебільшого зосереджені на концептуальних та теоретичних засадах, а відтак потребують ретельного дослідження її формування, зокрема, як ключової компетентності здобувачів початкової освіти Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім відзначимо, що відповідно до статті 12 Закону України "Про освіту" (2017) підприємливість характеризується як уміння генерувати нові ідеї й ініціативи, утілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; як здатність до підприємницького ризику.

Згідно з концептуальною моделлю *Entre Comp* (або Рамкою *Entre Comp*) підприємливість визначається як здатність користуватися можливостями й ідеями, утілювати їх у цінність для інших. Створена таким чином цінність може бути фінансовою, культурною або соціальною (Нагі Кагуно).

Суттєвим у площині порушеної проблеми є те, що у країнах Європейського Союзу підприємливість також є ключовою компетентністю і подається як "здатність людини перетворювати ідеї в дії", що акумулює творчий потенціал, інновації та готовність узяти на себе ризик, а також здатність планувати проекти й управляти ними для досягнення поставленої мети.

Поза сумнівом, формування підприємливості передбачає становлення людини активної та ініціативної, котра вмiло розпоряджається своїми коштами, здатна до виправданого ризику, утілення своїх ідей у життя; прагне до активної взаємодії із суспільством. Це, вочевидь, засвідчує життєзначущість компетентності, необхідність її формування якомога раніше – з початкової школи, з опертям на актуальні в майбутньому соціально-економічні ролі учнів, як-от: "Я – особистість і громадянин", "Я – власник", "Я – учасник ринку праці", "Я – споживач", "Я – виробник" тощо.

Крізь призму викладеного вище вважаємо за необхідне внести деякі уточнення щодо сутності і змісту поняття "підприємливість". Проілюструємо це конкретними прикладами. Так, підприємливість – активність, ініціативність, творчість працівників, що спрямовані на підвищення якості й ефективності прийнятих рішень (Морзе, Балик, 2015).

Конструктивною нам видається думка Ю. Білова щодо трактування підприємливості як "інтегральної психологічної якості людини, що виявляється в мотивації, здатності до креативного та творчого пошуку, втілення в життя нових фінансових ідей і допомагає вирішувати різного роду проблеми як у повсякденному, так і соціальному житті" (Білова, 2005, с. 11–12).

Існує думка, що зробити щонебудь – значить виявити ініціативну, випереджаючу дію, активність до того, як будуть чітко визначені її умови та наслідки. Вочевидь, підприємливість є такою властивістю (рисою) особистості, що означає здатність до регулярного й успішного здійснення активності, уміння швидко приймати рішення та діяти в умовах невизначеності.

Як бачимо, підприємливість як ключова компетентність має широкий діапазон змістових характеристик і є доволі складною для ро-

зуміння. Відтак цілком правомірно постає питання доречності й ефективності формування її саме в молодшому шкільному віці.

Конструктивною нам видається думка зарубіжних дослідників (Н.Петерман, Дж.Кеннеді), котрі розглядають підприємливість як необхідну умову формування підприємницьких намірів, що можуть бути розвинені лише за наявності спеціально розробленого педагогічного забезпечення для навчання школярів (Tolentino, 1998).

Метою навчання підприємливості, в широкому значенні визначаємо збільшення кількості людей, котрі можуть і хочуть утілити свої ідеї в життя як на власному, індивідуальному, так і на рівні місцевої громади та підприємства.

Крізь призму викладеного є підстави стверджувати, що фундаментом для навчання підприємницької діяльності слугує формування і сприяння розвитку, зокрема у молодших школярів, підприємливості, тобто здатність особи втілювати задуми в життя, що, відповідно, охоплює такі аспекти, як креативність, потяг до інновацій і вміння ризикувати, а також здатність планувати заходи і реалізовувати їх.

Зауважимо, креативність у ракурсі порушеної проблеми корелює зі здатністю конструктивно мислити, з винаходом чогось нового для особистості та суспільства, тобто зі створенням нового продукту; це спроможність особистості бачити потенціал і перспективи, ефективно приймати рішення, спроможність мислити конструктивно, винахідливість (Tolentino, 1998).

Потяг до інновацій – здатність людини знаходити нові рішення, нові ідеї, варіанти ефективного втілення наукових ідей, винаходів, інтелектуальних знахідок. При цьому підприємницьке новаторство характеризується як уміння на базі глибокого аналізу сучасних відкриттів створювати нові ідеї, оригінальне практичне втілен-

ня яких сприяє досягненню прибуткової діяльності (Tolentino, 1998).

Уміння ризикувати (приймати ризику) характеризується тим, що підприємлива особистість має усвідомлювати ризику будь-якої своєї діяльності, бути готовою об'єктивно оцінювати такі ризику і вживати заходів щодо їх усунення. Таким чином, здатність і сміливість іти на необхідний ризик є своєрідним "будівельним знаряддям" підприємливості. Підтвердженням даної думки є припущення Гарі Каріоно, висловлене у статті "Провідні початкові школи, засновані на освіті підприємництва", що підприємці – це ті, хто наважуються ризикувати, відчувають можливості для бізнесу та здатні ефективно і якісно використовувати ресурси для отримання прибутку. Тому освіта виступає інструментом, який вважається найбільш ефективним для прищеплення школярам підприємницьких цінностей. До того ж, як наголошує вчений, підприємці завжди шукають змін, реагують і використовують їх як можливість. Школи як заклади освіти мають не лише зосереджуватися на розвитку інтелекту дітей, а й на розвитку характеру та особистості дитини відповідно до національних цілей освіти (Gibb, 1998).

Здатність планувати заходи і реалізовувати їх пов'язана з виразним баченням особистістю своєї діяльності, оскільки, щоб бути успішним, треба мати чіткий план або шлях на майбутнє, залишатись упевненим у своїх ідеях і повністю в них вірити.

У цьому ракурсі Алан Гіб (1998) розглядає підприємливість як спосіб життя, а розвиток підприємницького "духу" – часто як важливий і головний критерій для вирішення того, хто вибере підприємництво і досягне успіху в будь-якій галузі. Школи тут виступають одним з інститутів соціалізації, які відіграють значну роль у формуванні знань, ставлень, цінностей і норм. Завдяки навчанню, яке відбувається у школах, оч-

ікується виховання поколінь із сильним характером, що матимуть змогу конкурувати в епоху глобалізації (Gibb, 1998).

Звертаємо увагу на те, що формування компетентності "підприємливість" було основною метою проєктів "Шкільна академія підприємництва" та "Уроки з підприємницьким тлом", реалізованих Центром розвитку освіти впродовж 2012–2015 років у рамках Програми з освітнього розвитку МЗС. Зауважимо, хоча й не було заплановано введення в Україні нового предмета чи здійснення заміни навчальної дисципліни "Економіка" на "Підприємництво", однак, перед освітянською спільнотою стояло інше завдання: як у рамках шкільних уроків можна працювати з учнями, щоби розвивати їхню підприємливість, за допомогою яких методів формувати таку компетентність, задекларовану у європейських орієнтирах.

Як слушно зауважує А. Гельбак (2017), у результаті реалізації завдань проєкту 2014 р. світ побачила публікація "Уроки з підприємницьким тлом", головною метою якої є презентація різноманітних задумів щодо впровадження підприємницьких ідей до змісту і методів навчання в рамках різних предметів, зокрема, через використання активних форм, методів, технологій навчання як інструментів виховання підприємливості молодших школярів (Гельбак, 2017).

Слід відзначити, що проєкт "Уроки з підприємницьким тлом" успішно зреалізований вітчизняними педагогами через творче опрацювання польського досвіду, кардинально змінює погляди на процес навчання. За цим проєктом урок перестає бути традиційним інформуванням, а знання – "мертвою" інформацією. Він націлює учнів на самостійне здобуття знань, використання їх для створення оригінального продукту, що дасть змогу не лише задовольнити власні потреби, а й покращити життя іншим людям.

На такому компетентісно-орієнтованому уроці опанування змісту відбувається через використання активних форм і методів навчання. При цьому місія вчителя – створити атмосферу довіри, комфортні умови для співпраці учнів, розвитку в них лідерських якостей, почуття управлінської відповідальності за діяльність групи (Гельбак, 2017).

Ще одним важливим завданням учителя є відбір необхідних джерел інформації, підготовка текстів для критичного читання та самостійної творчої діяльності учнів на уроці, позаяк від науковості й достовірності інформації, відповідного обсягу тексту, правильно сформульованих питань для його опрацювання та вироблення алгоритму дій залежить ступінь сформованості ключових компетентностей учнів загалом і підприємливості зокрема.

Поза сумнівом, провідною технологією формування ключових життєвих компетентностей учнів, зокрема й підприємницької, вважається метод проектів, оскільки молодші школярі, працюючи над їх створенням, навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і як можна застосовувати набуті знання, генерувати нові ідеї, бути комунікабельним, постійно самовдосконалюватися, щоб стати успішною людиною.

Дослідники переконані, що в молодшому шкільному віці діти здатні усвідомлювати значення підприємницької компетентності шляхом опанування таких умінь, як: самостійне визначення мети праці, планування й організація трудового процесу, уміння раціонально використовувати матеріали та обладнання, урахувати фактор часу в роботі, об'єктивно оцінювати результати праці, чесно й сумлінно ставитися до своїх обов'язків.

Одним із засобів формування основ підприємницької компетентності молодших школярів є підготовка і проведення комплексних

навчально-економічних екскурсій на підприємства, у приватні фірми, кооперативні спілки, комерційні банки тощо. Мета їх – виробити в учнів уміння помічати й оцінювати різноманітні економічні факти і явища у взаємозв'язку, ознайомити дітей з практичними діями дорослих в умовах підприємницького середовища.

У змісті навчального матеріалу, що спрямований на підготовку молодших школярів до майбутньої професійної діяльності, як слушно відзначає А. Гельбак (2017), потрібно обов'язково виокремити такі компоненти: самопізнання; ділове спілкування; партнерство; економіка.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, поняття "підприємливість" є вкрай необхідною якістю для фінансово грамотної особистості. Діти молодшого шкільного віку мають бути підприємливими, щоб отримати, передусім, впевненість у власному успішному майбутньому, позаяк важливість підприємливості – це не тільки прибутки і збитки, успіхи чи невдачі. Її значення в суспільстві набагато ширше. Підприємливі люди – центровані на інноваційних ідеях, а відтак підвищення рівня підприємливості громадян стимулює економічне зростання країни в цілому, а отже, і рівня життя.

Підприємливість як морально-вольова якість особистості, що виявляється у здатності та вмінні швидко знаходити потрібні й оптимальні рішення, використовувати "потрібні дії в потрібний момент", схильність до нових форм взаємин і діяльності є актуальним запитом сьогодення, який покликана виконувати Нова українська школа.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з дослідженням сучасного стану підготовки майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів в освітньому процесі закладу вищої освіти, зокрема педагогічного коледжу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Білова, Ю. А. (2013). Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, 7, 15–17.

Великий тлумачний словник сучасної української мови. (2005). Київ: Ірпінь: Перун, 1728 с.

Гельбак, А. М. (2017). Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя: методичні рекомендації. Кропивницький: КЗ "КОІППО імені Василя Сухомлинського". 100 с.

Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений 30 вересня 2020 р.). Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prodeyaki-pitannya-derzhavni-hstandartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

Державний стандарт початкової освіти (затверджений 21.02.2018 р. постановою 87 Кабінету Міністрів України). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>

Закон України "Про освіту" (2017). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Морзе, Н., Балик, Н. (2015). Шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах: науково-методичний журнал*, 1, 8–17.

Професійна освіта. (2000). Словник. Київ: Вища школа. 280 с.

Tolentino, A. (1998). Training and Development of Entrepreneurs-Managers of Small Enterprises: Pointers and Lessons Learned. Geneva: International Labour Organization.

Gibb, A. (1998). Entrepreneurial Core Capacities, Competitiveness and Management Development in the 21st Century. Durham: DUBS.

Hari Karyono Leading Entrepreneurship Education-Based

Primary Schools. Retrieved from <https://download.atlantispress.com/article/25883512.pdf>

REFERENCES

Bilova, Yu. A. (2013). Poniattia ta struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu (Understanding the structure of the subprincipal competence of the future fahivtsiv of the economic profile). *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*, 7, 15–17. [in Ukraine].

Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. (2005). (Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: / way. and heads. ed.). Kyiv: Irpin: Perun. [in Ukraine].

Helbak, A. M. (2017). Formuvannia pidpriemlyvosti uchnia yak kliuchovoi kompetentnosti dlia zhyttia: metodychni rekomendatsii. (Formation of student entrepreneurship as a key competence for life: guidelines),

Kropyvnytskyi KZ "KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho". [in Ukraine].

Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (zatverdzhenyi 30 veresnia 2020 r.) (State Standard of Primary Education (approved on February 21, 2018 by Resolution № 87 of the Cabinet of Ministers of Ukraine). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukraine].

Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (zatverdzhenyi 21.02.2018 r. postanovoju 87 Kabinetu Ministriv Ukrainy) (State Standard of Primary Education. (approved on February 21, 2018 by Resolution № 87 of the Cabinet of Ministers of Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>. [in Ukraine].

Pro osvitu. (2017). Zakon Ukrainy (Law of Ukraine "On Education"). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukraine].

Morze, N., Balyk, N. (2015). Shliakhy formuvannia

pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh informatyktiv. *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh*, (Ways of forming entrepreneurial competence of future computer scientists. Informatics and information technologies in educational institutions) [in Ukraine].

Profesiina osvita. (2000). Slovnyk. (Vocational education: Dictionary). [in Ukraine].

Tolentino, A. (1998). Training and Development of Entrepreneurs-Managers of Small Enterprises: Pointers and Lessons Learned. Geneva: International Labour Organization. [in English].

Gibb, A. (1998). Entrepreneurial Core Capacities, Competitiveness and Management Development in the 21st Century. Durham: DUBS. [in English].

Hari Karyono Leading Entrepreneurship Education-Based Primary Schools. Retrieved from: <https://download.atlantispress.com/article/25883512.pdf>. [in English].

Стаття надійшла 3.02.2022 р.

